

University of Groningen

Landbouwkundige toekomstvoorspellingen: de Veenkoloniën in 2020 en 2050

Strijker, Dirk

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2003

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Strijker, D. (2003). *Landbouwkundige toekomstvoorspellingen: de Veenkoloniën in 2020 en 2050: Een onderlegger voor de ontwerpopdracht van Stichting Innovatie Veenkoloniën*. (URSI-rapport; Vol. 301). Urban and Regional Studies Institute / University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Landbouwkundige toekomstvoorspellingen: de Veenkoloniën in 2020 en 2050

Een onderlegger voor de ontwerpopdracht van Stichting Innovatie Veenkoloniën

Dirk Strijker

Voorwoord

In opdracht van de Stichting Innovatie Veenkoloniën heeft Dr. Dirk Strijker een essay geschreven over de landbouwkundige ontwikkelingen in de Veenkoloniën. De heer Strijker is gevraagd een toekomstanalyse uit te voeren met daarin aandacht voor veranderingen die op kunnen treden in de landbouw als gevolg van endogene en exogene landbouwkundige ontwikkelingen.

De begeleidingscommissie voor het onderzoek van de heer Strijker werd gevormd door Dhr. Jan Willem Kok (secretaris stichting), Dhr. Wouter Zunneberg (Vertis) en Dhr. Riex van der Wal (bestuurslid stichting).

Tevens is er vóór de afronding van het essay een expert-meeting geweest. Daarin werd de analyse van de heer Strijker belicht vanuit verschillende wetenschappelijke en maatschappelijke invalshoeken. Een lijst van deelnemers is achterin te vinden. De reacties uit deze bijeenkomst zijn zoveel mogelijk verwerkt in het definitieve verslag.

Ter versterking en verdieping van de analyse van de heer Strijker is Prof. dr. Rudy Rabbinge gevraagd om een schriftelijke reactie op het essay. Ook die reactie is in deze uitgave opgenomen.

De Stichting heeft met voorliggende analyses beoogd gedegen, actuele en innovatieve informatie aan te leveren ten behoeve van het ontwerptraject dat zij in een vervolgstadium in gang zal zetten.

Margriet Meindersma
Voorzitter Stichting Innovatie Veenkoloniën
mei 2003

Inhoudsopgave

1.	Doel.....	1
2.	Lijntrekken.....	3
3.	De nullijn als basisscenario	5
4.	Trendafwijkingen en scenario's.....	7
	4.1 Fabrieksaardappels	8
	4.2 Suiker	10
	4.3 Binnentrekkende melkveehouderij.....	10
	4.4 Brabantse toestanden?	11
	4.5 Samenvatting van de scenario-analyse.....	11
5.	Ontwikkelingen op langere termijn: trendbreuken	13
	5.1 Precisielandbouw	13
	5.2 Andere hightech ontwikkelingen	13
	5.3 Melkveehouderij.....	14
	5.4 Food Valley	14
	5.5 Energiegewassen	15
	5.6 Nicheproducten	15
	5.7 Klimaatverandering	16
	5.8 Plattelandsontwikkeling	16
	5.9 Perspectieven buiten de landbouw	16
	Geraadpleegde literatuur	17
	Bijlage: Gegevens over de productie van zetmeelaardappelen.....	19
	Naschrift Prof.dr. R. Rabbinge (Wageningen Universiteit).....	21
	Deelnemers expertmeeting 'Landbouw'	23

1. Doel

De Stichting Innovatie Veenkoloniën is voornemens een *meervoudige ontwerpopdracht* voor het veenkoloniale gebied uit te schrijven. Met de ontwerpopdracht wordt bedoeld dat een visie, een strategie en bijpassende concrete voorstellen bedacht moeten worden over de gewenste toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van het gebied. De ruimtelijke kwaliteiten van de Veenkoloniën worden momenteel in belangrijke mate bepaald door het huidige agrarische grondgebruik. Om er voor te zorgen dat de te bedenken visies enige aansluiting hebben met mogelijke ontwikkelingen in dat agrarische grondgebruik, is het gewenst vooraf een aantal contouren te schetsen van de voor de Veenkoloniën relevante landbouwkundige toekomst.

Deze notitie geeft een schets van mogelijke landbouwkundige, landbouweconomische en landbouwpolitieke ontwikkelingen in het veenkoloniale gebied in de komende jaren. Daarbij wordt vooral aandacht besteed aan de periode tot 2020. Uitspraken over de ontwikkelingen in latere jaren zijn erg speculatief. De jaren na 2020 zullen dus slechts heel globaal aan de orde komen, maar niet minder uitdagend, omdat een aantal mogelijke trendbreuken aan de orde gesteld wordt.

2. Lijntrekken

Perspectieven

Ik heb al heel wat geschriften over de agrarische perspectieven van de Veenkoloniën onder ogen gehad (zie de lijst van geraadpleegde literatuur aan het eind van deze notitie). Sommige heb ik zelf geschreven (Toekomstperspectieven Oldambt en Veenkoloniën), andere zijn breed bekend (Agenda voor de Veenkoloniën), en weer andere zijn zo vers dat ze (nog) niet openbaar zijn. Sommige auteurs zijn agrarisch visionair (Food Valley: het gebied als één grote proefboerderij), anderen denken dat alles zo ongeveer bij het oude blijft, een enkeling zien spontane gronduitstoot, en weer andere trekken gewoon lijntjes door.

Ik ben een aanhanger van dat laatste. Lijntjes doortrekken past goed bij de Veenkoloniën: sommige deskundigen vinden de belijning het sterkste aspect van het gebied. Dan is de vraag *welke* lijntjes doorgetrokken moeten worden. Die van de productie van fabrieksaardappels of die van het agrarisch inkomen, die van het aantal melkveebedrijven of die van de hectares lelies, keuze te over. En dan nog, soms is er een goede reden om van de lijn af te wijken. En vaak zijn er meerdere lijnen te ontwaren en is er onzekerheid. Het is dan goed een bandbreedte te bepalen, of een kansverdeling. Verwacht dus niet een ondubbelzinnige beschrijving van de agrarische toekomst van het gebied, daarvoor zijn er teveel onzekerheden.

Lijntjes doortrekken is wellicht minder vruchtbaar als het om de ontwikkelingen op de langere termijn gaat. Op een termijn van 20-50 jaar kan er van alles gebeuren waar we nu geen weet van hebben. Wie had mij als kind van 10 in 1963 kunnen voorspellen dat ik 40 jaar later het grootste deel van de dag e-mail zat te verzenden? Of dat je in 2003 in het Pekelder Hoofddiep kunt vissen, en nog wat vangen ook?

Hoe groot is DE Veenkoloniën?

De schaalvergroting laat ook het wetenschappelijk onderzoek niet onberoerd. Door samenvoegingen van gemeenten zijn er nauwelijks nog gegevens over DE Veenkoloniën, omdat na enkele gemeentelijk herindelingen de meeste gemeenten niet alleen veenkoloniaal gebied omvatten, maar ook zand- of kleigebieden. Dit probleem leidt er ook toe dat De Veenkoloniën niet meer bestaat als zelfstandig LEI/CBS-landbouwgebied. Op het laagste niveau is het Groningse deel van de Veenkoloniën samengevoegd met Westerwolde, en het Drentse deel met de Hondsrug. Op het hogere niveau betreft het Veenkoloniën en Oldambt. Uit een eerder project, eind jaren tachtig, weet ik dat als de Veenkoloniën een beetje nauwkeurig begrensd worden, ze 48.500 ha beslaan, waarvan toen bijna 98% cultuurgrond. Inmiddels is dat percentage door stedenbouw en natuurontwikkeling gedaald tot 95%. Om toch een beeld van het huidige veenkoloniale grondgebruik te krijgen gebruiken we in deze notitie vooral de gesommeerde gegevens van vier gemeenten: Menterwolde, Pekela, Stadskanaal en Veendam. We nemen aan dat wat in die gemeenten gebeurd is, ook elders in het gebied geldt. Het alternatief is dat we het hele Oldambt en een groot deel van de Hondsrug mee-analyseren, en dat is niet zo zinvol. De ontwerp-opgave gaat over de Veenkoloniën, niet over Anloo of Finsterwolde.

Scenario's

Als we lijnen uit het verleden willen doortrekken, moeten we wel rekening houden met mogelijke veranderingen. Zo zal er de komende decennia ongetwijfeld een verdere technische ontwikkeling optreden. Een deel van die ontwikkelingen dient zich nu al aan, zoals precisielandbouw en genetische modificatie. Andere zijn nog wat minder zichtbaar. Er zullen ook veranderingen ontstaan vanuit maatschappelijke ontwikkelingen en, wellicht daarop aansluitend, veranderend beleid.

Er zijn de afgelopen jaren verschillende scenariostudies uitgevoerd die dit soort ontwikkelingen proberen te dekken. RIVM hanteert in de Nationale Natuurverkenning 2 vier scenario's, gericht op de termijn 2000-2030¹. In het achtergrondrapport over landgebruik wordt specifiek ingegaan op grondgebruik in de verschillende delen van Nederland. De vier scenario's verschillen in termen van globalisering-regionalisering en in termen van individueel-gecoördineerd (zie BOX 2). De RIVM-studie biedt voor ons de meeste aanknopingspunten, omdat ze expliciet op het landgebruik gericht is en geregionaliseerd is tot het niveau van LEI/CBS-landbouwgebieden (Veenkoloniën en Oldambt). Wel moet er wat gecorrigeerd worden om op uitkomsten voor 2020 te komen². Maar voordat de scenario's geïntroduceerd worden, wordt eerst een nul-scenario neergezet: een uit het recente verleden doorgetrokken ontwikkeling.

¹ Een scenario-studie die eventueel ook gebruikt had kunnen worden is die van het CPB. Het CPB hanteert in haar lange termijn verkenningen drie scenario's (Divided Europe, European Coordination, Global Competition), die zich vooral onderscheiden in de mate van liberalisatie. De doorwerking van die scenario's naar het regionale grondgebruik is niet bekend, en daar komt bij dat die studie al weer wat ouder is (1995). Wel loopt ze, net als die van RIVM door tot 2020. De RIVM-scenario's zijn te beschouwen als een update van de CPB-scenario's.

² Omdat de scenario's pas vanaf 2010 af gaan wijken van ongewijzigd beleid, zal dat doorgaans inhouden dat de verandering die voor de periode 2000-2030 voorzien is, gehalveerd zal moeten worden om op 2020 uit te komen.

3. De nullijn als basisscenario

Voor we ons gaan richten op ontwikkelingen op basis van mogelijke scenario's, gaan we eerst wat piketpalen slaan op basis van wat er de afgelopen tien jaar gebeurd is met het grondgebruik in de Veenkoloniën³. We hebben dan een trendextrapolatie die te beschouwen is als het basisscenario. Door te beginnen met zo'n basisscenario zijn alternatieve ontwikkelingen wat krachtiger neer te zetten.

BOX 1 Soorten bedrijven

In termen van aantallen bedrijven wordt het veenkoloniale gebied momenteel gedomineerd door akkerbouw. De meeste bedrijven zijn gespecialiseerd in akkerbouw (59 %), terwijl er daarnaast nogal wat bedrijven voorkomen die naast de akkerbouw een tak intensieve veehouderij hebben: 14%. Tien jaar eerder was het percentage akkerbouwbedrijven groter, maar dat van de combinatiebedrijven kleiner; hun gezamenlijke aandeel is nagenoeg onveranderd. Slechts 17 % van alle landbouwbedrijven is gespecialiseerd in melkvee. Hun aandeel neemt licht toe, tien jaar eerder was 14 % gespecialiseerd in melkvee. Het aantal grote bedrijven dat gespecialiseerd is in intensieve veehouderij (varkens, kippen) is in de vier gemeenten klein, maar is in 10 jaar tijd met eenderde toegenomen (pas op: van 11 tot 15).

De oppervlakte cultuurgrond in het veenkoloniale gebied is in tien jaar met 4-5% afgenomen onder druk van stads- en dorpsuitbreiding en natuurontwikkeling. De afname is tamelijk fors en groter dan het landelijk gemiddelde. Onder ongewijzigde omstandigheden nemen we aan dat die ontwikkeling de komende decennia doorzet, waardoor over 20 jaar de oppervlakte 8% kleiner is dan nu.

Krap de helft (47%) van de agrarische oppervlakte is momenteel nog in gebruik voor de teelt van fabrieksaardappels en suikerbieten, en dat aandeel neemt de laatste jaren snel af: vijf jaar eerder was het nog 52%. De markten voor beide gewassen worden geordend door de EU, en de hoeveelheden van beide zijn gequoteerd. Bij langzaam dalende quota en langzaam toenemende producties per hectare daalt de oppervlakte van deze gewassen (zie de bijlage). Als we op dit punt de lijnen uit het recente verleden doortrekken, is het aandeel van de oppervlakte suikerbieten in 2020 nog 11%, en dat van fabrieksaardappels 25%. Grasland is 13 % van de agrarische oppervlakte, en dat aandeel neemt langzaam toe. Daarnaast is er nog 4 % snijmaïs, en dat percentage is nauwelijks gestegen. Als we de trends naar 2020 doortrekken zal in dat jaar 16 % van het agrarisch oppervlak uit gras bestaan, plus 4% snijmaïs.

Wat voor grondgebruik hebben we nog meer in het veenkoloniale gebied? Er is een aantal kleinere gewassen met soms relatief hoge geldopbrengsten per hectare: allerlei vormen van tuinbouw, bollen, lelies, boomkwekerijproducten, snijbloemen. De oppervlakte van die teelten is klein, en is de afgelopen tien jaar afgenomen. En op de uiteinden van het gebied zit glastuinbouw (Emmen en Sappemeer-Zuidbroek). Het oppervlaktebeslag daarvan is ook klein en de toename is beperkt. In Emmen gaat het om zo'n 260 ha (in 1991: 190 ha), in het Groninger gebied gaat het om ongeveer 60 ha (en daar zit geen groei in).

³ De grondslag van het navolgende is de som van de vier gemeenten Menterwolde, Pekela, Stadskanaal en Veendam, met gegevens over 1991-2001.

Daarnaast zijn er teelten die per hectare juist weinig opbrengen, zoals granen en hennep. Het aandeel granen is in tien jaar tijd van 20% tot 27% gestegen, ondanks het lage financiële rendement van die teelt. Alles wijst erop dat het een teelt is die gebruikt wordt op grond waar verder geen aantrekkelijke agrarische bestemming voor is, maar die men desondanks in gebruik wil houden. De toename van het areaal graan is ruwweg gelijk aan de afname van het areaal fabrieksaardappelen en suikerbieten. Als we de voor 2020 geschatte aandelen van de arealen gras, snijmaïs, fabrieksaardappelen en suikerbieten bij elkaar optellen en daar bovenop uitgaan van 2% overig intensief agrarisch gebruik (met name tuinbouwgewassen), dan komen tot 59%. Momenteel is dat nog 65%, en in 1991 was het nog 68%. Ergo, als er geen trendafwijkingen optreden in de ontwikkeling van oppervlakte cultuurgrond en de oppervlakte overig intensief gebruik (gras, snijmaïs, fabrieksaardappelen en suikerbieten), dan schiet er over twintig jaar meer grond over waar geen hoogrenderende bestemming voor is, en die bebouwd wordt met graan, hennep of een ander gewas in deze categorie (een energiegewas, of snelgroeiend hout, of het wordt braakland).

In de bijgaande tabel is het voorgaande nog eens samengevat.

	2000	2020
%cultuurgrond t.o.v. totale oppervlakte	95	87
% fabrieksaardappelen t.o.v. cultuurgrond	32	25
% suikerbieten t.o.v. cultuurgrond	14	11
% grasland + maïs t.o.v. cultuurgrond	17	20
% graan t.o.v. cultuurgrond	27	34
% graan + overig extensief gebruik t.o.v. cultuurgrond	35	41

De grondprijs

Op het eerste gezicht moet zo'n situatie leiden tot een lage grondprijs, en dat kan weer leiden tot geheel nieuwe mogelijkheden. Toch is niet te verwachten dat de prijs van landbouwgrond in de Veenkoloniën heel ver gaat dalen. Vanwege vraag van elders en vanwege verwachtingen op het terrein van niet-agrarisch gebruik (de kans dat grond aangekocht wordt voor stedenbouw of infrastructuur), wordt de prijs van agrarische grond niet alleen bepaald door de agrarische opbrengsten. De grondprijs in de Veenkoloniën zal een min of meer vaste verhouding hebben tot de prijzen elders. Momenteel is de grondprijs in de Veenkoloniën minder dan driekwart van het landelijk gemiddelde, en ongeveer de helft van die in de duurste gebieden. Er is geen zicht op wezenlijke veranderingen in die verhoudingen in de komende jaren, ook niet als er steeds meer grond in het gebied een laagrenderende aanwending zou krijgen.

4. Trendafwijkingen en scenario's

Met gras, snijmaïs, suikerbieten, fabrieksaardappels en graan hebben we meteen lijnen te pakken waar we wellicht van moeten afwijken, omdat dat er bij die gewassen ontwikkelingen ontstaan die anders zijn dan in het verleden. Er kunnen allerlei technische veranderingen ontstaan die leiden tot hogere producties en lagere kostprijzen. Er kunnen ook veranderingen ontstaan vanuit maatschappelijke ontwikkelingen en bijvoorbeeld ruimtelijk- en landbouwbeleid. Om enige samenhang tussen de verschillende ontwikkelingen te handhaven, werken we eerst de mogelijke scenario's uit.

Zoals gezegd, RIVM hanteert in haar Natuurverkenning 2 vier verschillende scenario's. Twee gaan uit globalisering als leidend principe, in de twee andere staat regionalisering centraal (zie BOX 2).

BOX 2 RIVM-scenario's

In de Nationale Natuurverkenning 2 worden vier scenario's gebruikt. Ze onderscheiden zich in termen van individualisering-samenwerking en globalisering-regionalisering. In twee scenario's speelt dus de verdergaande individualisering van de maatschappij een belangrijke rol. De economische en demografische gegevens voor die scenario's zijn ontleend aan het CPB-scenario Global Competition. Dat GC-scenario gaat uit van vergaande internationalisering en liberalisering van markten.

Het eerste scenario IW (individualistische wereld) veronderstelt wereldwijde globalisering. Dat betekent dat het beschermende landbouwbeleid wordt afgebouwd, gecombineerd met een soepel ruimtelijk beleid. Het tweede scenario (SW: samenwerkende wereld) gaat eveneens uit van het afschaffen van veel van het traditionele landbouwbeleid in de EU, maar tegelijkertijd wordt veel geld gestoken in het beschermen van natuur en cultuur. In beide scenario's neemt het Nederlandse landbouwareaal sterk af. In het IW-scenario met eenderde, in SW met 20%. In deze beide scenario's zijn relatieve grootschaligheid, afbraak van het prijsondersteunende landbouwbeleid en open grenzen belangrijke ijkpunten. Deze twee scenario's omvatten zo ongeveer de huidige tendensen in de discussies rond het EU-landbouwbeleid en de wereldhandel.

De twee andere scenario's zijn meer naar binnen gericht. Gesloten systemen, regionale afzet, directe relaties met de nabije omgeving, aandacht voor het landschap en de rol van de landbouw daarin zijn ijkpunten. De twee scenario's verschillen in de mate van individualisering. In het scenario Individualistische Regio (IR) zoekt iedereen zijn of haar eigen weg binnen een regionale gerichtheid. Diversiteit van landbouwmethoden is het gevolg, maar vermarkting vindt plaats in de nabijheid. In het scenario Samenwerkende Regio (SR) is de landbouw eveneens gericht op afzet in de nabijheid, maar vindt veel meer verdeling en sturing plaats. Elke regio heeft een eigen plek in het grotere geheel.

Op voorhand valt vast te stellen dat regionaliseringstendensen niet erg gunstig zullen uitwerken voor een gebied dat relatief dunbevolkt is, dat agrarisch-exporterend is en geen historie van gerichtheid op consumenten heeft. En hoewel het nuttig is de gevolgen van dergelijke scenario's door te denken, er zijn momenteel niet zoveel aanwijzingen dat zaken als vaste contracten voor voedselleveranties van het platteland aan het lokale stedelijke gebied of een sterk ontwikkelde ecologische landbouw zich dominant zullen ontwikkelen. Alles wijst op verdere liberalisering

Hier wordt daarom de nadruk gelegd op de twee globaliseringsscenario's. Belangrijk is dat de beide scenario's ook in Veenkoloniën & Oldambt een sterke afname van het areaal voorspellen: in IW met 30%, in SW met 7%⁴. In het pure globaliseringsscenario voorziet RIVM vooral een scherpe afname van het areaal akkerbouw in de regio: een halvering. Het areaal gras+maïs blijft op peil. RIVM maakt geen onderscheid tussen de meer en minder intensieve akkerbouwgewassen: het gooit graan en aardappels op een hoop. In SW neemt het akkerbouwareaal minder af (20%) en neemt het areaal gras+maïs zelfs absoluut toe met 12.000 ha (de helft in de Veenkoloniën? 6000 ha?). In procenten: +15%. Het is niet duidelijk waar die toenemende melkveehouderij vandaan komt, maar waarschijnlijk zijn het verplaatsers van elders.

4.1 Fabrieksaardappels

Laten we met het momenteel belangrijkste gewas beginnen, fabriksaardappels. Het aandeel fabriksaardappels in de totale oppervlakte cultuurgrond is in tien jaar tijd gedaald van 36% naar 32%. Dat is vooral de laatste jaren gebeurd, onder druk van kleinere toegewezen zetmeelquota. De productie per hectare is de laatste jaren niet toegenomen. AVEBE is tot op heden in staat haar marktbereik binnen de toegewezen quota te behouden dankzij Brusselse subsidies die het prijsverschil tussen aardappelzetmeel en zetmeel uit andere gewassen (graan, tapioca) compenseren. Al jaren is er breed gedeelde zorg over dat systeem; hoelang houdt de EU de huidige regelingen in stand? Wegvallen van de regelingen sluit aan bij de globaliseringsscenario's van RIVM: de internationale markt als maat der dingen. In juni 2002, aangepast in januari 2003, heeft de EU een fundamentele beleidswijziging aangekondigd, waarin centraal staat dat een belangrijk deel (de helft?) van de subsidies op aardappelzetmeel rechtstreeks aan de telers wordt uitgekeerd in de vorm van een zogeheten ontkoppelde hectaretoeslag, en dat de minimumprijs voor fabriksaardappels wordt afgeschaft. Telers krijgen in die optiek een vast bedrag per hectare en zijn vrij in hun gewaskeuze. Dat betekent dat de telers na zullen gaan of de teelt voor hen bij dat lagere prijsniveau rendabel is, en een aantal zal afhaken. Recente berekeningen van het LEI wijzen erop dat bij een halvering van de prijs van fabriksaardappels veel telers zullen afhaken en over zullen stappen op andere gewassen (graan voorop). Het aandeel van fabriksaardappels in het veenkoloniale areaal zakt dan naar 20% i.p.v. 25% en wellicht nog veel verder.

Daarnaast zal een forse prijsdaling de telers stimuleren om andere teelten uit te proberen: consumptieaardappels, vollegrondsgroenten, bollen, bloemen, boomkwekerijproducten en allerlei producten voor niche-markten. Dat is na de akkerbouwcrisis van eind jaren tachtig ook gebeurd, met dooreen genomen weinig succes. De belangrijkste reden van dat achterblijvend succes is dat veel producenten zich op zo'n nieuwe teelt richten, waardoor de prijzen dalen, waarbij de nieuwe toetreders extra kwetsbaar zijn: ze hebben minder kennis en ervaring met de nieuwe teelt en de nieuwe markt en hun financiële positie laat ook nog eens te wensen over. De stap naar graanteelt en andere relatief laagwaardige toepassingen van de grond is daarom voor de hand liggend.

⁴ De daling is eigenlijk wat minder omdat RIVM meet vanaf 1996, en wij van 2000 uitgaan. Een deel van de daling (1-2%) is dus al gerealiseerd.

Bij een aanzienlijke prijsverlaging voor fabrieksaardappels blijven de telers met de laagste kostprijs over. In het begin zijn dat onder meer de telers met weinig alternatieven (weinig kapitaal, weinig kennis van alternatieve teelten, slechte beroepsperspectieven buiten de landbouw) en daarnaast efficiënte producenten, die relatief veel kilo's per eenheid kosten produceren. Op termijn blijft die laatste groep over. Dat kan leiden tot een versnelde toename van de kilogramopbrengsten en een navenante afname van het areaal. Het aandeel van fabrieksaardappels in het totale areaal kan dan best dalen tot 15%. Het is zelfs denkbaar dat bij dergelijke ontwikkelingen de hele aardappelzetmeelproductie in de Veenkoloniën omvalt. Dat zal met name het geval zijn als door AVEBE verkeerde strategische beslissingen genomen worden die het voortbestaan van het bedrijf in de waagschaal stellen (investerings in verkeerde procédés, in verkeerde markten, te lang en eenzijdig vasthouden aan verkeerde grondstoffen). Ik ga er van uit dat zoiets niet gebeurt, en dat de teelt en verwerking van fabrieksaardappelen nog een hele tijd gecontinueerd wordt. Het jaar 2020 zal dan wel gehaald worden. Over 2050 heb ik meer twijfel, want tegen die tijd zijn er wellicht nieuwe technieken om producten als zetmeel en eiwit te produceren op basis van goedkopere grondstoffen dan aardappelen (graan, andere zetmeel- en eiwitbronnen).

Kan AVEBE aan de beleidswijzigingen ontsnappen door de richting op te gaan van verdere derivatisering? Daarmee wordt bedoeld dat een groter deel van de zetmeelproductie omgezet wordt in andere producten (derivaten). Derivatisering is al een groot aantal jaren een kernstrategie van AVEBE. Een dergelijke ontwikkeling is interessant als daarmee ontsnapt kan worden aan het ongunstige prijsniveau van aardappelzetmeel. Het is niet helemaal duidelijk hoever het bedrijf daarmee is. Niet uit te sluiten is dat via die lijn een betere marktpositie verworven kan worden. Wel is dan de vraag of in zo'n derivaat aardappelzetmeel niet vervangen kan worden door een goedkoper alternatief. Dan kan betekenen dat derivatisering goed is voor AVEBE, maar niet noodzakelijk helpt voor de continuering de teelt van fabrieksaardappelen.

Kan AVEBE aan de beleidswijzigingen ontsnappen door de richting op te gaan van eiwitproductie? Dat is denkbaar, er lopen veelbelovende experimenten. Zolang er rest-eiwit uit aardappels benut wordt, of grondstoffen van elders, heeft zo'n ontwikkeling niet veel gevolgen voor het grondgebruik in de Veenkoloniën. De kans dat lokaal op wat grotere schaal eiwithoudende grondstoffen geteeld gaan worden is op zich niet zo groot, omdat het om typische bulkproducten gaat die elders goedkoper te produceren zijn. Toch is er een belangrijke uitzondering. Als er meer en meer grond overschiet die geen renderende alternatieve aanwending heeft, is een grotere teelt van eiwithoudende gewassen (bonen, erwten, lupinen, gierstmelde, en misschien ooit wel soja als de wereld nog verder opwarmt) denkbaar.

Kan AVEBE ontsnappen via de route van gen-technologie, waarbij goedkoper en zuiverder zetmeel geproduceerd kan worden, eventueel in combinatie met precisielandbouw? Het is denkbaar dat daarmee buiten de markten voor basiszetmeel allerlei positiefs te bereiken is. Het sluit goed aan bij de strategie van derivatisering, en in die route ligt waarschijnlijk het beste perspectief. Voor concurrentie op de markten voor basiszetmeel bieden dergelijke ontwikkelingen (gen-technologie, precisielandbouw) overigens geen duidelijk perspectief.

Kortom, vooreerst is het aannemelijk dat het aandeel fabrieksaardappels in de Veenkoloniën tot 20-25% terugloopt in 2020, tegen 32% nu, en het aandeel kan veel verder teruglopen, waarbij nauwelijks een ondergrens te noemen is. Die sterke afname past in de RIVM-globaliseringsscenario's, waarin de prijssteun afgebouwd is.

4.2 Suiker

De suikermarktordening zorgt al jaren voor een relatief stabiele prijs voor de telers bij een langzaam dalend quotum. De ordening ligt ook al heel lang onder vuur omdat ze de Europese markt afschermt voor een deel van de buitenlandse concurrentie. De huidige ordening geldt tot 2006; of er daarna veel verandert hangt af van de uitkomst van het internationaal handelsoverleg. Het is in principe denkbaar dat er een forse liberalisatie doorgevoerd wordt, om de producenten van rietsuiker tegemoet te komen. Het areaal kan dan snel teruglopen. Een dergelijke ontwikkeling past in het IW-scenario van RIVM (globalisering en individualisering). Onder het SW-scenario (waarin Europa zich blijft afschermen van de rest van de wereld) is juist een doorgaande productie van suiker te verwachten en zal het areaal meer op peil blijven.

4.3 Binnentrekkende melkveehouderij

De laatste jaren komt er redelijk wat melkquotum Noord-Nederland binnen. Het meeste komt echter niet in de vorm van nieuwe bedrijven, maar als extra melkquotum voor bestaande bedrijven. Het verschuiven van het nationale quotum in de richting van het Noorden zorgt ervoor dat de intensiteit van het grondgebruik in de intensieve gebieden in zuid- en oost-Nederland afneemt. Dat neemt een argument weg voor het inzetten van overheidsgeld om tot extensivering in die gebieden te komen. In de reconstructiegebieden intensieve veehouderij zouden theoretisch grotere aantallen (honderden) melkveehouderijbedrijven uitgeplaatst kunnen worden. Het is zeer de vraag of daar de prioriteit bij gelegd wordt door de reconstructiecommissies. Voor verplaatsing is heel veel geld nodig, en de eerste prioriteit ligt waarschijnlijk toch bij de intensieve veehouderij. Er zal binnen de gebieden wel geschoven worden, en er zal melkquotum uit de gebieden verdwijnen, maar bedrijfsverplaatsing naar de Veenkoloniën? Wellicht niet meer dan 100 ha per jaar.

Theoretisch kan het heel wat meer zijn. Noord-Nederland, inclusief de Veenkoloniën, ontwikkelt zich meer en meer tot het melkveehouderijgebied van Nederland. Door verschuivingen binnen Noord-Nederland en door vestiging van elders zou de melkveehouderij in de Veenkoloniën kunnen toenemen. De RIVM-scenario's wijzen die kant ook op. Het zou dan kunnen gaan om veel meer hectares dan de 100 per jaar die hierboven zijn genoemd. Te denken valt aan de eerder op basis van RIVM-uitkomsten genoemde 6000 ha, maar let wel, de kans daarop is niet zo groot. Zo'n ontwikkeling kan positief beïnvloed worden door afschaffing van de melkquotering. Echter, zoals het er nu uitziet blijft de melkquotering tenminste tot 2014 in stand. Er is dus weinig zicht op een rationaliseringsslag in de Nederlandse melkveehouderij op basis van grote uitbreidingsmogelijkheden bij lage prijzen.

Of de melkquotering blijft of niet, eventuele nieuwvestigers zullen hun koeien grotendeels op stal houden: ze benutten hun grond voor gras- en maïsproductie, en misschien voor andere voedergewassen. En in beide situaties geldt dat er volop grond geruimd zal worden met akkerbouwers. En als aandachtspunt: moderne

melkveehouderijen zoeken grote aaneengesloten kavels. Die zijn niet overal in de Veenkoloniën voorhanden, maar zijn met wat ingrepen wel te creëren.

4.4 Brabantse toestanden?

De intensieve veehouderij in het gebied stelt niet veel voor. Het aantal gespecialiseerde grote bedrijven met varkens of kippen is de op vingers van drie handen te tellen en is in 10 jaar tien met 4 (vier) toegenomen. Het aantal bedrijven dat intensieve veehouderij als neventak heeft is wat groter (64, oftewel 14% van alle landbouwbedrijven. Er is geen aanwijzing dat deze activiteiten zich sterk gaan uitbreiden. Drie redenen daarvoor:

1. het mestprobleem in Nederland is vanwege sanering van de intensieve veehouderij aan het verdampen. Een belangrijke reden voor hervestiging in de Veenkoloniën is daarmee weg,
2. de akkerbouwbouwers die via een tweede tak hun bedrijf een steviger basis willen geven, hebben dat de afgelopen 10 jaar ongetwijfeld al serieus bekeken, en hebben de stap genomen, of geconstateerd dat het in hun geval geen goede optie was. Er is niet te verwachten dat er nu alsnog massaal nieuwe initiatieven komen,
3. er zijn geen aanwijzingen dat de beperkingen die via de ruimtelijke ordening opgeworpen zijn tegen de komst van meer intensieve veehouderij, op een later moment weer ingetrokken zullen worden.

Ergo, er is geen enkel zicht op een aanzwellende roze of kakelende invasie. Vanuit het oogpunt van de nu nog bijbehorende milieuproblemen is dat een prettig vooruitzicht. Te verwachten is echter dat er productiesystemen komen die minder belastend voor de omgeving zijn. Brabantse toestanden hoeven dan niet te ontstaan. Dan zou het ontstaan van meer intensieve veehouderij in de Veenkoloniën aantrekkelijk kunnen zijn. Het regionaal inkomen neemt dan toe en het gesleep met mest wordt dan minder.

4.5 Samenvatting van de scenarioanalyse

Wat is nu het beeld dat ontstaat?

- Het agrarisch grondgebruik in de Veenkoloniën gaat in de komende decennia naar beneden. Bij het huidige type hervormingen van het EU-beleid en een blijvend restrictief planologisch beleid gaat het maar om een beperkte afname (5-6%), bij een volle internationale liberalisatie (niet verwacht) kan het wel om zo'n 30% gaan. Binnen het agrarisch grondgebruik zijn de volgende tendensen te ontwaren:
- Fabrieksaardappels: nu nog 32 % van het agrarisch grondgebruik in de Veenkoloniën. Valt terug naar 20-25% of misschien nog wel veel minder.
- Suikerbieten: nu nog 14%. Gaat naar 11% en wellicht naar veel minder als de suikermarkt volledig geliberaliseerd wordt.
- Nicheproducten, met name tuinbouw beslaan slechts een klein areaal en dat gaat niet toenemen.
- Er kan meer melkveehouderij het gebied binnenkomen. Het gaat nu om 16-17% van het grondgebruik (gras+maïs) en verwacht wordt dat het gaat toenemen naar 20%. Het is denkbaar (maar de kans is niet zo groot) dat het veel verder doorgroeit naar 30-35%, en op termijn nog verder (met een nog kleinere kans).

- Een verdere toename van de intensieve veehouderij is niet te verwachten.
- Graan: in tien jaar gestegen van 20% tot 27% van het areaal cultuurgrond. Vult samen met energie- en eiwitgewassen het gat dat kan vallen door krimp van de aardappel- en bietenteelt. Het gaat om laagwaardige teelten, zonder complexe verwerking of handel. Economisch biedt het de Veenkoloniën weinig, omdat dergelijke teelten alleen rendabel zullen zijn bij grootschalige teelt. De grond die voor dergelijke teelten gebruikt wordt ligt in feite te wachten op een meer renderende aanwending, binnen of buiten de landbouw. De bedrijven die in dergelijke teelten gespecialiseerd zijn, zullen naar alle waarschijnlijkheid alleen maar als nevenbedrijf te voeren zijn.

5. Ontwikkelingen op langere termijn: trendbreuken

In de voorgaande analyse is vooral naar de afzienbare periode gekeken (2020) en zijn vooral die ontwikkelingen naar voren gehaald die zich nu al enigszins aftekenen. Met echte trendbreuken is geen rekening gehouden: lijnen doortrekken stond centraal. Op een termijn van vijftien tot vijftig jaar zullen er zich echter ontwikkelingen voordoen die sterk afwijken van de huidige trends. De vraag is natuurlijk welke dat zullen zijn en in welke mate ze zich zullen voordoen. Een aantal ontwikkelingen die tot trendbreuken kunnen leiden verdient het nader bekeken te worden. Ze kunnen de inspiratie vormen voor geheel nieuwe ontwerpen voor het veenkoloniale gebied.

5.1 Precisielandbouw

Kan precisielandbouw tot een nieuw en ander perspectief leiden? Precisielandbouw is een vorm van landbouw waarbij teeltmaatregelen worden afgestemd op de variatie van gewas- en bodemcondities binnen percelen. Het doel is een hoge productie van hoge kwaliteit te realiseren. Er wordt gebruik gemaakt van geavanceerde apparatuur, informatietechnologie en GPS (satelliet-plaatsbepaling). In de veenkoloniale akkerbouw en ook elders wordt er mee geëxperimenteerd. De productie per hectare kan er sterk mee verhoogd worden, terwijl veel nu nog handmatige taken geautomatiseerd kunnen worden. Vormen van precisielandbouw zullen zeker vaste voet aan de grond krijgen in ons gebied. De huidige grootschalige verkaveling is zo dat dit soort technieken goed toe te passen is. De cruciale vraag voor de toekomst van de akkerbouw in de Veenkoloniën is of dergelijke technieken een concurrentievoordeel opleveren ten opzichte van andere akkerbouwgebieden in binnen- en buitenland. Voor zover zulke technieken tot een algemene verlaging van productiekosten leiden is er geen reden om aan te nemen dat het de positie van de Veenkoloniën versterkt. Als het echter gaat om toepassingen waarbij de verwerkingskwaliteiten van de producten bij industriële verwerking nauwkeurig gestuurd kunnen worden, dan zou hier een kans kunnen liggen. Het zou in het geval van de Veenkoloniën kunnen gaan om aardappels waarvan de kwaliteit van en de gehaltes aan zetmeel, eiwitten of andere stoffen een nauwkeurige teelttechnische sturing vereist. Te denken valt aan de poterteelt en aan consumptieaardappels. Toepassing voor dit doel bij de grootschalig te verwerken fabrieksaardappel ligt wat minder voor de hand. Wel kan toepassing bij fabrieksaardappels leiden tot een aanzienlijke kostprijsverlaging van de fabrieksaardappel, maar omdat precisielandbouw ook haar intrede zal doen bij concurrerende gewassen is de kans niet zo groot dat daarmee het kostprijsverschil tussen graan- en tapiocazetmeel enerzijds, en aardappelzetmeel anderzijds overbrugd kan worden. Kortom, de precisielandbouw zal ongetwijfeld verder oprukken, ook in de Veenkoloniën, maar zal niet leiden tot een geheel nieuw perspectief.

5.2 Andere hightech ontwikkelingen

Daarbij is in het bijzonder te denken aan geavanceerde productieketen besturing en bewaking voor fabrieksaardappels, of voor andere gewassen die industrieel verwerkt worden. Een dergelijke ontwikkeling is alleen mogelijk als de markt behoefte heeft aan veel verschillende variëteiten plantaardige grondstoffen, uit verschillende rassen die verschillend geoogst en bewaard zijn (zie de opmerkingen daarover onder het kopje *Precisielandbouw*). Op kortere termijn zijn daar niet zoveel aanwijzingen voor,

maar op wat langere termijn is het ook niet geheel uit te sluiten. Het zou dan kunnen gaan om productiesystemen waar ict-toepassingen een grote rol in spelen. Dat vergt dat de ict-infrastructuur van het gebied sterk verbeterd moet worden, hoewel in de toekomst met zender-ontvangersystemen wellicht ook van alles kan. Als er in het gebied onverhoopt een uitmuntende ict-infrastructuur tot stand komt (bijvoorbeeld via het LOFAR-project⁵), dan zou dat het begin kunnen zijn van een geheel nieuwe hightech-ontwikkeling op agrarisch terrein. Vooralsnog is op geen enkele wijze te onderbouwen wat voor nieuwe teelten of bedrijfsprocessen daaruit zouden kunnen ontstaan, maar daarmee is niet gezegd dat er niets uit zou kunnen komen. In het algemeen is het zo dat de beschikbaarheid van specifieke, onderscheidende mogelijkheden op enige termijn leidt tot gebruik van die mogelijkheden.

5.3 Melkveehouderij

Voor de periode tot 2020 is in het voorgaande op basis van trendextrapolatie slechts een beperkte toename van de melkveehouderij voorzien. Op basis van de RIVM-scenario's, en op basis van het argument dat Noord-Nederland zich meer en meer ontwikkelt tot een melkveehouderijgebied, is aangegeven dat de sector toch harder zal kunnen groeien. Als we deze redenering doortrekken zou de toename van de melkveehouderij ook na 2020 door kunnen gaan. Het beeld van de Veenkoloniën als melkveehouderijgebied is niet zo gek, te meer daar gras en voedergewassen goed in het bouwplan van de akkerbouw ingepast kunnen worden. Als de overheid een dergelijk ontwikkeling toekomstgericht wil stimuleren – er zijn plannen – dan is het stimuleren van moderne, hightech, vormen van melkveehouderij aanbevelenswaardig. Dus minder aandacht voor verplaatsingsregelingen, en meer voor diepte-investeringen. Een ontwerper moet met deze gegevens uit de voeten kunnen ...

5.4 Food Valley

Nederland is een toonaangevend land als het gaat om onderzoek en ontwikkeling op het terrein van productie, verwerking en handel in agro-producten. Om die positie te behouden kan gericht overheidsbeleid helpen: meer geld voor onderwijs en onderzoek, en ruimte voor nieuwe productie- en vermarktingsconcepten. De gedachte er achter is dat Nederland blijvend een rol kan vervullen in het ontwikkelen van technieken en concepten die voor een belangrijk deel ook elders in de wereld hun toepassing zullen vinden: Nederland-Agroland, ook in de toekomst. Dergelijke ideeën zijn momenteel bekend onder de naam Nederland- Food Valley (met een knipoog naar Silicon Valley). Het concept is prikkelend en aantrekkelijk, en tegelijkertijd lastig te realiseren. Zo vergt een dergelijke ontwikkeling in principe een thuismarkt voor de technieken en concepten (zie bijvoorbeeld de *Diamant van Porter*, waarin het bestaan van een thuismarkt als een belangrijke voorwaarde voor succes gezien wordt). Daarnaast moet de overheid genegen zijn prioriteit te geven aan zo'n project, vooral ook financieel. Vooreerst is er geen aanwijzing dat de overheid een mega-stap die kant op wil maken, maar wat niet is kan komen. Stel dat het wel gebeurt, wat zou het dan voor de Veenkoloniën kunnen betekenen? Er zijn argumenten om een dergelijke ontwikkeling mede te laten gebeuren in de Veenkoloniën: er is ruimte, het is een gebied met een forse omvang, met een goede agrarische infrastructuur en verkaveling,

⁵ Low Frequency Array: een stelsel van astronomische waarnemingspunten, onderling verbonden door computerlijnen, die samen een grote telescoop vormen, en waarvoor momenteel internationaal gezocht wordt naar een locatie: de Veenkoloniën is daarvoor uitdrukkelijk in beeld.

en de positie van het agrarisch grondgebruik is niet bedreigd. AVEBE en andere industrieën op het terrein van de agro-chemie krijgen een grote stimulans en kunnen in hun kielzog de primaire productie meeslepen, als Food Valley Veenkoloniën werkelijkheid wordt. De kans dat het zo gaat is misschien niet zo groot, maar wie kan bewijzen dat het over 10 of 50 jaar toch niet gebeurt? De hiervoor genoemde optie van een offensieve, op moderne techniek gebaseerde, benadering van de uitbreiding van de melkveehouderijsector in de veenkoloniën, sluit bij dit idee aan. Er kan ook een wat andere kant op gedacht worden. Als de onderbenutte grond in de Veenkoloniën voor eiwit- en energieproductie ingezet wordt, in combinatie met intensieve veehouderij, waarvan de mest lokaal aangewend wordt, ontstaat een vergezicht op de ontwikkeling van een min of meer gesloten regionaal productiesysteem. En zo zijn er nog heel wat andere combinaties te bedenken.

Een voorwaarde voor het ontstaan van het experimenteelgebied Food Valley in de Veenkoloniën is een offensieve, vernieuwende, pionierende opstelling van de ondernemers in het gebied. Hoewel er ooit pioniers gewoond hebben, heeft de landbouw in het gebied momenteel niet de naam van 'vernieuwend'. Instroom van nieuwvestigers kan wat dat betreft belangrijk zijn. Een sterke schaalvergroting, en die is te verwachten als er steeds meer grond ingezet gaat worden voor laagrenderende activiteiten, kan ook helpen. Kleine anonieme bedrijven zijn minder in staat om producten te ontwikkelen en markten naar hun hand te zetten dan grote ondernemers.

5.5 Energiegewassen

Een andere mogelijke optie voor de komende 20 jaar, en meer nog voor latere jaren, is de opkomst van de grootschalige teelt van energiegewassen, ter vervanging van het verbruik van fossiele brandstoffen. Biedt dat perspectief in de Veenkoloniën? Zou kunnen. Alles wijst erop dat de energiebalans van dergelijke teelten positief is (zie bijvoorbeeld verschillende artikelen in het tijdschrift Biomass & Bioenergy), dat is al wat. Tegelijkertijd moeten we aannemen dat het om een eenvoudige teelt van een goedkoop eindproduct gaat met een typisch bulkkarakter. Een snelle ontwikkeling van een dergelijke teelt past heel goed in de scenario's zoals die eerder geschetst zijn: het is akkerbouw, zij het laagwaardig. Zonder het gewas hier in te vullen (graan?, olifantsgras?, hennep?), is daarmee al duidelijk dat er maar weinig mensen wat aan kunnen verdienen. Wil zo'n teelt hoge vlucht nemen dat zal de agrarische inrichting van het gebied grootschalig moeten zijn. De productie van energie uit biomassa kan zowel gedecentraliseerd (op het niveau van een paar honderd hectare) als centraal gebeuren. In dat laatste geval speelt de beschikbaarheid van een goede infrastructuur een belangrijke rol, en de Veenkoloniën beschikt daarover. Een mogelijk zorgpunt van gecentraliseerde verwerking is dat de inrichting van het gebied, en vooral de plaats en de omvang van de verwerkende industrie, voor langere tijd vast komen te liggen. Dat kan andere, meer aantrekkelijke mogelijkheden die zich na verloop van tijd voordoen, in de weg gaan zitten (vergelijk het structurerende karakter van de teelt en verwerking van fabrieksaardappels in de afgelopen decennia).

5.6 Nicheproducten

In het verleden is lang gezocht naar het zogeheten 'vierde gewas' voor de Veenkoloniën (naast aardappels, bieten en graan). Dat gewas is (nog) niet gevonden. Soms is wel gesuggereerd dat het vierde gewas bestaat een grote variatie aan kleine, hoogrenderende gewassen in de sfeer van tuinbouw en uitgangsmateriaal (zaaizaad en

pootgoed). Als we naar de ontwikkelingen van de afgelopen jaren kijken moeten we vaststellen dat ook die vorm van vierde gewas niet ontstaan is. De oppervlakte tuinbouwgewassen en teelten die daarmee verwant zijn is niet toegenomen. Kunnen we in de komende decennia alsnog de opkomst van dit vierde gewas tegemoet zien? Vooralsnog zijn er geen duidelijke aanwijzingen. Vorst- en droogtegevoeligheid, de onkruiddruk, het ontbreken van een krachtige lokale afzetmarkt en van verwerkende en handelsbedrijven, maken dergelijke ontwikkelingen niet onmogelijk, maar stimuleren ze evenmin. Maar op een termijn van vijftig jaar? Wie weet telen vele veenkoloniale akkerbouwers tuinkruiden, of vetplanten, of genetisch gemodificeerde siergrassen. Ik zie het nog niet gebeuren, maar het is een prikkelende gedachte.

5.7 Klimaatverandering

Het klimaat is aan het veranderen. Het wordt warmer, 's winters wordt het natter, en wie weet wat er verder nog in de lucht hangt. De teeltgrenzen van allerlei gewassen schuiven op in noordelijke richting. Wat natter en wat warmer kan een verdere ontwikkeling van de melkveehouderij in onze streken ten goede komen, maar ook andere ontwikkelingen zijn theoretisch denkbaar. Natte rijstverbouw bij Pekela is duidelijk een brug te ver, maar korrelmaïs, zonnebloemen, soja, sommige groenten? Op een termijn van vijftig jaar kan er veel veranderen. De teelt van snijmaïs in Nederland is er ook pas dertig jaar, en in de eerste jaren dan ook nog vrijwel alleen in het zuiden van Nederland.

5.8 Plattelandsontwikkeling

Kan de ombouw van het EU-landbouwbeleid naar een plattelandsbeleid, zoals die zich momenteel aan het voltrekken is, iets voor het gebied betekenen? Gegeven de relatief lage bevolkingsdichtheid, de huidige gerichtheid op teelten voor verwerkende industrieën en niet direct voor consumenten, en het ontbreken van stevige basis voor toerisme, is een snelle opmars van multifunctionele landbouw in het gebied niet te verwachten. Er zijn weliswaar allerlei pogingen, en op het niveau van individuele bedrijven soms succesvol, maar als leidende tendens zie ik het niet. Dat aspect van het EU-plattelandsbeleid draagt in dit gebied dus waarschijnlijk weinig bij.

Omdat Nederland toch graag Europese steun voor plattelandsbeleid binnen wil halen, en omdat de agrarische toekomst van de Veenkoloniën waarschijnlijk in technisch geavanceerde teelten ligt, is het misschien goed het stimuleren van dergelijke ontwikkelen meer voorop te zetten in het Nederlandse plattelandsbeleid.

5.9 Perspectieven buiten de landbouw

De andere mogelijkheid is het gebruik van EU- en nationale middelen om te komen tot een nieuwe inrichting van het gebied. Als de agrarische vernieuwing niet van de grond komt zullen er andere perspectieven ontstaan, buiten de landbouw. Zo valt te denken aan het geschikt maken van het gebied voor wonen en recreatie op enige termijn. De 'Agenda voor de Veenkoloniën' is misschien als een start daarvan te zien. Ik heb elders aangegeven dat ik de route die in de Agenda is voorzien niet de meest kansrijke vind, maar dat laat onverlet dat er in die richting gezocht moet worden. Omdat het startpunt dan niet de agrarische ontwikkeling is, maar die van bijvoorbeeld de woonfunctie, laat ik dat perspectief hier verder onbesproken. In een integrale ontwerpopgave spelen de niet-agrarische functies vrijwel zeker een belangrijke rol.

Geraadpleegde literatuur

- Acht in het land*. Centrum voor Lokaal Bestuur/Wiardi Beckman Stichting. Amsterdam, 2001
- Agenda voor de Veenkoloniën*. Stuurgroep voor de Veenkoloniën, april 2001
- Andel, W. van & W. Zonneberg, *Veenkoloniën op weg naar de kenniseconomie*. Op Dreef, 1, sept. 2002, p. 1-2
- Brinkhorst, L.J., *Inleiding 'Dynamiek en Durf'*, Oude Pekela, 21 juni 1999
- Broess, H. & E. Luiten, *De nieuwe Veenkoloniën: naar een meervoudige ontwerpopdracht*. Stichting Innovatie Veenkoloniën, januari 2002
- Biomass& Bioenergy*, diverse jaargangen
- BVR, *Eigen kwaliteit, de grondslag voor groei*. Borger-Odoorn/Stadskanaal, 2002
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Agenda 2000: De hervorming van het gemeenschappelijk landbouwbeleid*. Brussel, 1999
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Verslag van de Commissie aan de Raad over de contingentering voor de productie van aardappelzetmeel*. COM (2001) 677 def., Brussel, 2001
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement: Tussenbalans van het gemeenschappelijk landbouwbeleid*. COM (2002) 394 def.
- Commissie Herstructurering Melkveehouderij, *Grondgebonden melkveehouderij: Regionaal Maatwerk*. Oktober 2002
- De Commissie stelt een landbouwhervorming voor om de landbouwers een langetermijnperspectief op duurzame landbouw te bieden*. Persbericht Europese Unie, IP/03/99, Brussels, 22 januari 2003
- S. Depla, *Landbouw en landelijk gebied*. Niet gepubliceerde notitie, 2002
- Europese Raad van Berlijn 24-25 maart 1999: *Conclusies van het voorzitterschap*
- Europese Rekenkamer, *Speciaal verslag 8/2001 over de productierestituties voor aardappelen en graanzetmeel, en de steun voor aardappelmeel*. Luxembourg, 2001
- Landelijk Noord-Nederland*. Grontmij, RU Groningen en LB&P, juni 1990
- Nijs, T. de e.a., *Vier scenario's van het landgebruik in 2030*. RIVM rapport 408764002/2002. RIVM, Bilthoven, 2002
- NLTO/Stichting Grondgebruik Noord-Nederland, *Het roer moet om*. Quintessens, februari 2000
- PvdA, *Kansen op het veen*, 2000
- Schoof, R., *Vergeeten door de schepper*. NRC, 1 september 2002, p. 33
- Smid, J., A. Jukema, S.R.M. Janssens, A.F. van Gaasbeek, *Perspectieven voor de akkerbouwbedrijven in het zetmeelaardappeltelend gebied*. LEI-DLO/PAV, Den Haag/Lelystad, 1999
- Stoffelsma, R.J. & D. Strijker, *De noordelijke akkerbouw: sector en regio op zoek naar een toekomst*. Stichting REG, Groningen, 1991
- Toekomstperspectieven Oldambt en Veenkoloniën*. Grontmij, LU Wageningen en RU Groningen, september 1991
- Van afhankelijkheid naar kracht*. Commissie structuurversterking Veenkoloniën (Commissie Hoekstra), 2001
- Vergezichten en valkuilen*. Niet gepubliceerde notitie. Alterra, 2002
- Verschuur, G.W. & F.J.G. Padt, *Milieuvriendelijke zetmeelaardappelteelt*. Mogelijkheden voor cross compliance en modulatie. CLM, Utrecht, 2002

Bijlage gegevens over de productie van zetmeelaardappelen ¹

Jaar	Zetmeelaardappelen Opbrengst per ha (* 1000 kg)	Zetmeelaardappelen Totale opbrengst (* 1000 ton)	Zetmeelaardappelen Oppervlakte (ha)	Zetmeelquotum (1000 ton)
1975	33,5	2429	73,0	
1980	33,0	2317	70,6	
1985	41,0	2461	60,2	
1990	38,0	2379	62,8	
1991	33,5	2106	62,7	
1992	37,0	2380	64,7	
1993	47,0	2636	62,9	
1994	40,0	2427	60,2	
1995	41,0	2529	61,3	538
1996	42,0	2623	62,9	538
1997	45,0	2821	62,4	538
1998	44,0	1878	57,0	538
1999	43,5	2278	52,5	538
2000	43,9	2166	51,0	523
2001	42,8	2047	48,6	507
¹ Gegevens afkomstig uit LEI/CBS, Landbouwcijfers, div. jaren. De gegevens over de opbrengsten zijn gebaseerd op de CBS Oogstraming, die over de oppervlakte op CBS Landbouwtelling. De verschillen in de herkomst van de gegevens leiden er toe dat (Opbrengst per ha * Oppervlakte) niet per definitie gelijk is aan de Totale opbrengst.				

**Naschrift van prof. Dr.R. Rabbinge
Wageningen Universiteit**

Een landbouwkundige onderlegger voor de ontwerpopdracht van stichting Innovatie Veenkoloniën

De landbouwkundige toekomstvoorspellingen voor de Veenkoloniën 2020 en 2050 door dr. Strijker zijn niet hoopgevend. De perspectieven voor de landbouw lijken niet gunstig. De akkerbouw krijgt het steeds moeilijker, de zetmeelaardappelteelt kan zelfs omvallen, de inplaatsing van melkveehouderij in de Veenkoloniën gaat mondjesmaat. Het aantal arbeidsplaatsen loopt sterk terug, hectares schieten over en de rust en kalmte die nu al het gebied typeren zal eerder sterker dan minder sterk worden en zelfs hier en daar doods worden. Kortom, geen lokkend perspectief, zeker geen utopie, maar in feite een dystopie.

De redenen voor deze treurige klaagzang is gelegen in de wijze waarop Strijker naar de ontwikkelingen kijkt. Hij is, zoals hijzelf zegt, een echte lijntrekker. Hij trekt lijnen naar de toekomst door en neemt externe veranderingen waar en incorporeert die in zijn analyse. De verminderde steun aan de zetmeelsector, de teruglopende rentabiliteit van de graanteelt, de afwezigheid van enig perspectief voor het zogenaamde vierde gewas, en de toch maar zeer geringe bereidheid om melkveehouderijbedrijven van elders naar de Veenkoloniën te verplaatsen. In het beeld van Dirk Strijker zullen de trendmatige ontwikkelingen zich naar alle waarschijnlijkheid voortzetten en zullen trendbreuken zich nauwelijks voordoen. In het laatste deel van zijn essay gaat hij wel in op de lange termijn en beschrijft een aantal mogelijke trendbreuken, zoals precisielandbouw en andere high tech. ontwikkelingen of de z.g. food valley. De verwachtingen daaromtrent acht hij zeer laag. Met understatementen zoals “Een ontwerper moet met deze gegevens uit de voeten kunnen” of “Ik zie het nog niet gebeuren, maar het is een prikkelende gedachte” of “Ik zie nog geen natte rijstverbouw bij Pekela ontstaan, maar korrelmaïs zonnebloemen, sommige groenten?”, geeft hij weer er allemaal weinig in te zien, doch het ook niet volledig uit te sluiten.

Het essay van Strijker is daarmee uiterst geschikt geworden als gedegen, bezonnen en ook voor velen waarschijnlijk afschrikwekkend toekomstperspectief. In feite moet dit aanzetten tot vernieuwing, uit te werken ambities en vooral ook het willen bijstellen van trends. Er zijn vele analyses van de Veenkoloniën die niet de feitelijke ontwikkelingen als uitgangspunt nemen, maar visionair beelden schetsen die ontkoppeld zijn van het heden en het verleden. Die beelden hebben geen wervende werking en worden daarom ook vaak na een eerste aanschouwing snel terzijde gelegd. De benadering van Strijker is duidelijk anders, maar daardoor niet minder aanlokkelijk.

In een landbouwkundige analyse van een andere econoom, Dr. Frank Veeneklaas van het onderzoeksinstituut Alterra te Wageningen, worden een groot aantal opvattingen en hemelbestormende ideeën tegen het licht gehouden en beoordeeld. Ook die leveren in feite weinig op. Veeneklaas slaagt er in dat op een aantrekkelijke wijze te presenteren en ook de veelal nietszeggende typering van de heersende opvatting met de grond gelijk te maken. Hij spreekt over de 5 valkuilen, waarin alle adviezen voor de Veenkoloniën lijken te stappen. Die valkuilen zijn:

1. Als vanzelfsprekend beginnen met het aanpakken van de “achterstanden”
2. Overschatting van het “unieke”
3. Infrastructuur als Haarlemmerolie
4. Alles verknopen: het verlamdende holisme
5. Cumulatie van het goede

De vele adviezen voor de Veenkoloniën hebben alle gemeen dat ze veelvuldig in die valkuilen stappen. Veeneklaas biedt als richtlijn voor de toekomstbeschouwingen een realistische combinatie van het volgende:

1. Niet meer dan één basisstrategie per beleidsterrein.
2. Nauwkeurige benoeming van het unieke
3. De kracht van non-beleid
4. Enkelvoudige doelen
5. Ruimte voor contingency projecten
6. Bescheiden beginnen

Die realistische nuchtere kijk op de toekomst is inspirerend. De beschouwingen van Strijker vermijden de valkuilen van andere toekomstvisies, maar schetsen ook niet de lokkende perspectieven, die uitnodigen. Toch is dat niet onmogelijk. Trendbreuken komen voor in de landbouw b.v. discontinuïteiten (of groene revoluties) hebben zich voorgedaan bij productiviteitsstijgingen van landbouwgewassen. Ook in het landgebruik is er vaak sprake van discontinuïteiten, b.v. maisteelt in Nederland of grootschalige veranderingen van gras naar graan of omgekeerd. Die discontinuïteiten ontstaan niet vanzelf, maar kunnen worden uitgelokt en gestimuleerd. Dat is mogelijk in de Veenkoloniën. Zetmeelaardappelteelt blijft ook bij wegvallende steun mogelijk als de opbrengsten verdubbelen per ha (niet onmogelijk) en hoogwaardiger producten worden voortgebracht (wordt aan gewerkt). Minder, maar wel grootschalige akkerbouw, meer en eveneens grootschalige melkveehouderij, meer aaneengesloten bossen en behoud van de karakteristieke lineaire structuur is mogelijk. De landbouw zal vergroten (schaal), verbreden (nieuwe vormen van grootschalige gemengde bedrijvigheid, die economisch en ecologisch optimaliseren), verdiepen (langere en specifieke productieketens).

Dat zijn veranderingen die niet onmogelijk zijn als innovatie in primaire productieprocessen en de verwerking van de producten wordt gerealiseerd. De vermindering van het totale zetmeelaardappelen areaal met zo'n 50% als gevolg van de noodzaak tot productiviteitsstijging op de betere gronden is wenselijk vanuit bedrijfseconomisch oogpunt. Teelttechnisch is het mogelijk zoals is gebleken op verschillende proefbedrijven en milieutechnisch is het wenselijk omdat daarmee de totale inzet van bestrijdingsmiddelen drastisch zal verminderen. Nu nog is het grondgebruik in de veenkoloniën voor 90% bepaald door de akkerbouw. In de toekomst zal dat kunnen verminderen naar maximaal 45%. Er kan dan veel areaal worden ingevuld met gras en bos. Dat vergt een actief inplaatsings herinrichting en bos en natuurbeleid. De landelijke overheid, maar ook de provinciale overheden moeten die handschoen oppakken.

De landbouw zal ook de toekomst voor de Veenkoloniën ruimtelijk in grote mate blijven bepalen, maar economisch verminderen, doch dat is indien de economische ontwikkeling met callcenters, backoffices en ook zorgprojecten worden doorgezet niet erg. Een vitaal platteland wordt gekenmerkt door een sterke primaire en een goede tertiaire sector. Daar liggen de mogelijkheden, trendbreuken zijn daartoe vereist en mogelijk. Met lijntrekken komen we er niet.

Deelnemerslijst expertmeeting ‘Landbouw’

De expertmeeting is gehouden op 7 maart 2003, 10.15-13.15 uur te Assen.

Margriet Meindersma	Voorzitter Stichting Innovatie Veenkoloniën
Hans Agterberg	Bestuurslid Stichting Innovatie Veenkoloniën
Jan Willem Kok	Bestuurslid Stichting Innovatie Veenkoloniën
Rieks van der Wal	Bestuurslid Stichting Innovatie Veenkoloniën
Willem de Zeeuw	Avebe
Wouter Zonneberg	Vertis
Roelof Tuin	Landbouwer
Henk Doorenbos	Landbouwer
Henk Brink	NLTO
Jos Jonkhof	Alterra
Gabe Venema	Landbouw Economisch Instituut (LEI)
Freek Kooi	LVN-Noord
Bert Kruiter	Wethouder Aa en Hunze en Bosbouwer
Bjartur Swart	Grontmij
Dhr. Van Scheppingen	Universiteit Wageningen